

Vprašanje resnice v Aristotelovem »kategorialnem« zasnutku »logike«

Franci Zore

POVZETEK:

Raziskovanje vprašanja smisla kategorij se opira po eni strani na Aristotelovo določitev in rabo znotraj njegove »logike«, po drugi pa na izvorni pomen besede in na vlogo *Kategorij* v filozofski tradiciji. Izhajajoč iz omenjenega dometa kategorizacije je mogoče nauk o kategorijah umestiti na tisto pred-resničnostno stopnjo, ki mu pripada. Kljub temu, da aristotelske logike ni mogoče reducirati na lingvistiko, saj je v prvi vrsti zavezana ontologiji, pa se že skozi uvid v smisel kategorizacije kot njenega temelja nakazujejo tudi njene meje.

Ključne besede: kategorije, logika, resnica, aristotelizem, platonizem

ABSTRACT

The Question of Truth in Aristotle's »Categorical« Outline of »Logic«

The investigation of the meaning of categories on the one hand relies on Aristotle's definition and use within his »logic«, and on the other hand on the original meaning of words and the role of *Categories* in philosophical tradition. With this range of categorization in mind, we can place the doctrine of categories on the level prior to truth, to which it belongs. Despite the fact that Aristotle's logic cannot be reduced to linguistics, since it is first and foremost bound to ontology, the insight into the meaning of categorization as its ground shows evidence of its limits.

Key words: categories, logic, truth, Aristotelism, Platonism

Avguštin se v četrti knjigi svojih *Izpovedi* sprašuje: »In kaj mi je koristilo, da mi je prišel, ko sem imel komaj dvajset let, neki Aristotelov spis v roke, ki je znan pod naslovom 'Deset kategorij'? Moj učitelj, neki retor v Kartagini, in drugi, ki so bili na glasu učenih mož, so to delo večkrat omenjali in ga s puhlo kričavostjo na vsa usta hvalili, tako da sem z neučakanim hrepenenjem oprezoval za njim, kot da bi bilo ne vem kakšna imenitnost in svetinja. Kaj mi je koristilo, vprašam, da sem to delo preučil in – celó brez pomoči – doumel?«¹ Nekaj vrstic naprej si na to vprašanje tudi odgovori: »Kaj mi je to koristilo? Nič. Celó škodovalo. Ker sem bil mnenja, da je v teh desetih kategorijah zaobjeto sploh vse, kar koli biva, sem skušal tudi tebe, moj Bog, tebe, za čudo enovitega in nespremenljivega, na enak način razumeti ...«²

O čem priča ta Avguštinova zadržanost do Aristotelovega spisa *Kategorije*, torej zadržanost, ki jo bo verjetno delil z njim vsakdo, ki bo pristopil k spisu s podobno prevelikimi pričakovanji? Prav gotovo je za Avguština pomemben element vprašanja o Bogu sama krščanska vera razodetega Boga, toda še pred tem se postavi širše vprašanje, namreč, koliko je Aristotelov nauk o kategorijah ustrezen nasploh oziroma koliko je ustrezno izhodišče za neposredno obravnavanje najvišjih metafizičnih vprašanj, v prvi vrsti vprašanja o prvem principu ali prvih principih, pa naj bo zastavljeno v kakršnem koli kontekstu že.

Tako tudi kakšno stoletje pred Avguštinom novoplatonistični filozof Porfirij v prvem delu svojega *Uvoda*³ najavlja temo svojega spisa in pove, da bo obravnaval t. i. predikabilije, ki so: *genus*~ (genus, rod), *eĩdo*~ (*species*, vrsta), *diaforav* (*differentia*, razlika), *i[dion* (*proprium*, lastnost) in *sumbebhkov*~ (*accidens*, prigodek). Hkrati pa dodaja, da se bo v tem razpravljanju izognil govoru o tem, ali denimo rodovi in vrste »obstajajo ali pa ležijo samo v golih mislih; ali so, če obstajajo,⁴ telesni ali netelesni; in ali so ločeni ali so v zaznavnih

¹ Avrelij Avguštin, *Izpovedi*, prev. A. Sovrè, priredil K. Gantar, Celje 1991, str. 72. – *Et quid mihi proderat, quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quaedam, quas appellant decem categorias – quarum nomine, cum eas rhetor Carthaginensis, magister meus, buccis typho crepantibus commemoraret et alii qui docti habebantur, tamquam in nescio quid magnum et divinum suspensus inhiabam – legi eas solus et intellexi?* (S. Augustini *Confessionum* Liber IV, XVI, v: *St. Augustine's Confessiones*, Cambridge, Mass. – London 1977, str. 196).

² V omenjenem slovenskem prevodu, str. 73. – *Quid hoc mihi proderat, quando et oberat, cum etiam te, deus meus, mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem praedicamentis putans quidquid esset omnino comprehensum, sic intellegere conarer ...* (Ista latinsko-angleška izdaja, str. 196-197).

³ Celoten naslov spisa (večkrat imenovanega tudi *Isagoge*) se glasi: Porfirivou Eijsagwgh; tou' Foivniko~ tou' maqtou' Plwtivnou tou' Lukopolivtou (*Uvod Porfirija Feničana, učenca Plotina iz Likopolisa*).

⁴ Obstajanje (bivanje) je mišljeno v strogem smislu, gre za dejansko, »realno«, resnično bivajoče.

stvarih in obstajajo glede na njih«. Kot pravi, se bo tem vprašanjem izognil zaradi tega, ker »so takšne razprave globlje in zahtevajo druge večje raziskave«. ⁵ Kot je znano, je Porfirij ravno s tem – na tem mestu neodgovorjenim – vprašanjem sprožil srednjeveški spor o univerzalijah. ⁶

S takšno zastavitvijo spisa postavi Porfirij jasno mejo med logiko in ontologijo, prav tako pa jasno določi njuno medsebojno hierarhijo. Razpravo spelje na območje logike, toda s tem se zavestno in izrecno izogne težjim metafizičnim vprašanjem, ki lahko šele sledijo, ko logika opravi svojo propedeutično funkcijo. V temelje metafizike pa seže ravno vprašanje, ki ga tu Porfirij pusti neodgovorjeno in ki je vzpodbudilo razpravo o univerzalijah. Porfirij obravnava metafizična vprašanja v drugih spisih, kjer seveda ohranja platonsko usmeritev. Niti sam Platon niti utemeljitelj novega platonizma Plotin sicer nista čutila potrebe po logiki kot filozofski disciplini (»orodju« filozofije), ravno s Porfirijem pa se prične tradicija novoplatonskega študija Aristotela, predvsem njegove logike. Poudarek novoplatonizma ni na razlikah med Platonom in Aristotelom, ampak na njuni usklajenosti. ⁷ Usklajenost pa temelji predvsem na delitvi področij pristojnosti: če tu govorimo o logiki in metafiziki, je avtoriteta za prvo vsekakor Aristotel, za drugo pa Platon. ⁸

⁵ Porfirijevo besedilo: Aujtivka peri; tw'n genw'n te kai; eijdw'n to; me;n ei[te uJfevsthken ei[te kai; ejn movnai~ yilai'~ ejpinoivai~ kei'tai ei[te kai; uJfesthkovta swvmataw ejstin h] ajswvmata kai; povteron cwrista; h] ejn toi'~ aijsqhtoi'~ kai; peri; tau'ta uJfestw'ta, paraithvsomai levgein baqutavth~ ou[sh~ th'~ toiauvth~ pragmateiva~ kai; a[llh~ meivzono~ deomevnh~ ejxetavsew~ (1, 10-14). Porfirio, *Isagoge*, Milano 1995, ki se za grški izvirnik opira na izdajo: Porphyrii *Isagoge*, ed. A. Busse, Berlin 1895, ponat. 1957, str. 1-22 (Commentaria in Aristotelem Graeca IV, 1).

⁶ Do tega je prišlo s pomočjo Boetijevega latinskega prevoda, prek katerega je delo prišlo tudi na krščanski Zahod. Prevod tega odlomka se glasi: *Mox de generibus et speciebus illud quidem sive subsistunt sive in solis nudis purisque intellectibus posita sunt sive subsistentia corporalia sunt an incorporalia, et utrum separata an in sensibilibus et circa ea constantia, dicere recusabo (altissimum enim est huiusmodi negotium et maioris egens inquisitionis)*. Boetijev prevod po: *Aristoteles Latinus*, vol. I, 6-7: *Categoriarum Supplementa. Porphyrii Isagoge, Translatio Boethii, et Anonymi Fragmentum vulgo vocatum »Liber Sex Principiorum«*, acced. *Isagoges Fragmenta M. Victorino interprete et Specimina Translationum Recentiorum Categoriarum*, edidit L. Minio-Paluello adiuvante B. G. Dod, Bruges-Paris 1966, str. 1-31.

⁷ Tako je denimo Porfirij napisal tudi delo z naslovom *O tem, kako sta Platonova in Aristotelova dediščina eno* (Peri; tou' mivan ei[nai th;n Plavtwnou kai; ÆAristotevlou~ ai{resin).

⁸ Aristotelov nauk o duši je bil prav tako sprejet: v novoplatonističnih šolah »Aristotel in Platon nista bila v razkolu: *De anima* je predstavljala veljavno psihologijo, *Timaj* in *Parmenid* teologijo« (A. C. Lloyd, »The Later Neoplatonists«, v: *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge 1967, str. 302).

Boj med platonizmom in aristotelizmom ima svoja obdobja zaostritve in sprave skozi celotno zgodovino filozofije; tako je bil denimo zaostren tudi ob koncu bizantinske filozofije.⁹ Kot je bilo to usodno povedano: ljudje se rojevajo kot aristoteliki ali kot platoniki. »Do vsake vojne je prišlo in še vedno prihaja med dvema vojskama, ki imata na svojih zastavah upodobljena lika Platona ali Aristotela,« pravi Kozma iz Trebizonda, zvesti slednik nicejskega nadškofa in rimskega kardinala Besariona¹⁰ v romanu Dimitriosia Papadopulosa.¹¹ Prav tako, čeprav manj izključujoče, nakazuje nasprotje Rafaellova *Atenska šola*, kjer Platon in Aristotel zavzemata osrednji prostor, pri čemer Platon kaže v nebo, Aristotel pa proti zemlji. Če govorimo o razliki med Platonom in Aristotelom, je morda ta res manjša, kot jo kažejo v zgodovini boji med platonizmom in aristotelizmom, vendar pa kljub vsemu obstaja – in morda je še najbolj utemeljena na različni naravnosti obeh filozofov do resnice.

Za Sokrata in Platona je resnica nekaj skrajnega, spoznavanje ima močno eshatološko komponento, modrost je človeku odtegnjena, sam človek je tu vedno na meji možnosti resničnega spoznanja – resnico pozna in moder je v resnici le bog.¹² Pri Aristotelu je drugače: njegovega stavka iz *Retorike*, v katerem pravi, da »so ljudje po naravi dovolj nagnjeni k resničnemu in da resnico večinoma tudi dosežejo«,¹³ si iz Platonovih ust ne moremo niti zamisliti. Razlika je seveda predvsem v tem, na kaj govor o resnici meri.

Podobno kot pri resnici je tudi pri »logiki«, torej nauku o logosu. Tudi logos je v ospredju obeh avtorjev, toda pri Platonu gre pri tem predvsem za večino filozofije kot

⁹ Eden izmed programskih spisov v tej smeri je bilo delo Peri; w|n jAristotevlh~ pro;~ Plavtwna diafevretai (*V čem se Aristotel razlikuje od Platona*), ki ga je napisal leta 1439 v Firenzah bizantinski filozof Plethon in je imelo tudi velik vpliv na platonizem italijanske renesanse. Delo je znano tudi pod latinskim naslovom *De differentiis*, najdemo ga v PG 160, 889-934; nova izdaja: Bernadette Lagarde, »Le 'De Differentiis' de Pléthon d'après l'autographe de la Marcienne«, *Byzantion: Revue internationale des études Byzantines* (Bruxelles), 43 (1973), str. 312-343. Več o Plethonu gl. C. M. Woodhouse, *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes*, Oxford 1986; F. Zore, »Plethonovo mišljenje med iztekem bizantinske filozofije in začetki renesančnega platonizma«, *Poligrafi*, 25-26 (*Renesančne mitologije*), 2002, str. 99-106.

¹⁰ O njem gl. V. Tatakis, *Bizantinska filozofija*, Celje 2001, str. 247 in naprej.

¹¹ Dhmhvtrio" S. Papadovpoulo", *To «Sumpovsion» tou Plavtono~ kai to qliberovn tevlo~ tou Kosmav tou Trapezouvntiou (Platonov »Simpozij« in bridki konec Kozme iz Trebizonda)*, Atene³1996, str. 25. Tu je aristotelizem utelešen v zahodnokrščanski sholastiki, platonizem pa v bizantinski misli. Takšna razdelitev seveda ne ustreza zgodovinskim dejstvom, čeprav jo na krščanskem Vzhodu pogosto srečamo.

¹² tw' o|nti oJ qeo;~ sofo;~ eivnai (*Sokratov zagovor* 23 A 5-6); gl. slov. prev. gl. Platon, *Poslednji dnevi Sokrata: Apologija, Kriton, Faidon*, prev. A. Sovrè, Ljubljana 1955, ponat. 1988, 2003) in Platon, *Izbrani dialogi in odlomki*, prev. G. Kocijančič, Ljubljana 2002.

¹³ oiJ a|nqrwpoi pro;~ to; aijlhqe;~ pefuvkasin iJkanw'~ kai; ta; pleiwv tugcavnousi th'~ aijlhqeiva~ (*Retorika* A 1, 1355a 15-17).

dialektike, za tako imenovano »drugo plovbo«¹⁴ (torej za pot do »sinteze« spoznanja), medtem ko je pri Aristotelovi logiki poudarjen analitični moment: ni naključje, da Aristotel svojo logiko imenuje analitika.

Osnovna prvina sklepanja, ki je lahko resnična ali ne, je t.i. apofantični logos (»sodba«), ki pa je le eden izmed logosov (»stavkov«) nasploh.¹⁵ O tem govori – kot je bilo že povedano v prvem delu te spremne študije – Aristotel v spisu *O razlaganju* (Peri; eJrmhneiva~, lat. *De interpretatione*), medtem ko v *Kategorijah* razdeluje dele oz. elemente logosa, ki pa – nesestavljeni¹⁶ – ne morejo biti resnični ali zmotni,¹⁷ čeprav nekaj pomenijo. Nauk o kategorijah in logosih nasploh je torej predresničnostni del logike in kot takega ga Aristotel tudi obravnava.

V splošnem sta za Aristotela najmanjša elementa stavka imenska in glagolska beseda (o{noma in rJh'ma).¹⁸ Podobno je stavek delil tudi Platon v *Kratilu*.¹⁹ Toda način obravnave gre pri obeh avtorjih v drugačno smer: Platon si postavlja vprašanje resničnosti poimenovanja in celo smisla posameznih glasov (črk) – lahko bi rekli, da skuša vzpostaviti metafizično raven spraševanja o jeziku. Aristotel pa vnaprej pristane na konvencijo kot temelj

¹⁴ O tem gl. F. Zore, *Iz zgodovine antične grške filozofije*, Ljubljana 2001, str. 21-32.

¹⁵ ajpofantiko;~ de; ouj pa'~, ajllÆ ejn w| to; ajlhqeuvein h] yeuvdesqai uJpavrcei (*O razlaganju* 4, 17a 2-3); za slov. prev. začetka tega dela tu in na naprej navajanih mestih gl. Aristotel, »O razlaganju (peri; eJrmhneiva~ / de interpretatione), 1.-6. poglavje (16a 1-17a 37)«, prev. F. Zore, *Phainomena* 15-16, 1996, 1-9; ponatisnjeno v: Zore, F., *Iz zgodovine antične grške filozofije*, Ljubljana 2001, 97-106.

¹⁶ Sestavljanje pomeni, da se nekaj pokaže ali govori (po)stavljeno skupaj z nečim, da je nekaj nečemu prirečeno, pritrjeno. Razločanje pomeni, da je nekaj nečemu odrečeno, zanikano, da se v zvezi z nečim ne pokaže ali govori. Prim. *Metafizika* E 4, 1027b 17-28. Za slov. prev. *Metafizike* tu in na naprej navajanih mestih gl. Aristoteles, *Metafizika*, prevod, uvodno besedilo, opombe in glosarij V. Kalan, Ljubljana 1999.

¹⁷ peri; ga;r suvnqesin kai; diaivresivn ejsti to; yeu'dov~ te kai; to; ajlhqev~ (*O razlaganju* 1, 16a 12-13).

¹⁸ Gr. o[noma prvotno »pomeni jezikovno imenovanje v razliki do imenovane osebe ali stvari« (M. Heidegger, *Uvod v metafiziko*, Ljubljana 1995, str. 58), nato osebek, tisto, o čemer govori glagol, »subjekt« stavka ali »sodbe«. V grobem gre tu za samostalnike in njihove pridevnike. Indoevropski jeziki namreč v osnovi ločujejo imensko besedo in glagol (prim. *O razlaganju* 2, 16a 19-16b 5; *Kategorije* 5, 2a 19-21; *Poetika* 20, 1457a 10-12). Gr. rJh'ma dobesedno pomeni »(iz)rečeno, izgovorjeno, povedano« (izhaja iz perfektive osnove glagola ei[rein [govoriti], ki se uporablja tudi pri levgein), torej izrek, vest, pripoved, zapoved, povedek ipd. Sorodna je z besedo »retor« in tako napeljuje na samo izgovarjanje, govorjenje. Kasneje se nanaša predvsem na izražanje dejanja in na »predikat« stavka ali »sodbe« (prim. *O razlaganju* 3, 16b 6-25; *Poetika* 20, 1457a 14-15. Za slov. prev. gl. Aristoteles, *Poetika*, prev. K. Gantar, 2. dop. izd., Ljubljana 1982.

¹⁹ Za slov. prev. *Kratila* tu in na naprej navajanih mestih gl. Platon, *Kratilos (ali o pravilnosti imen, logičen)*, prev. M. Tavčar, Maribor 1980.

poimenovanja ter adekvatnost kot merilo resnice (in to adekvatnost lahko izkaže šele apofantični logos).

Že sama logika ima pri Aristotelu funkcijo propedeutičnosti²⁰ in ni našla mesta v njegovem sistemu delitve znanosti: logika ni filozofija, niti ni qewriva v strogem smislu delitev teoretičnih znanosti na prvo filozofijo, fiziko in matematiko. Razlog za to je v njeni predvsebinskosti, ki pa v nadaljevanju omogoča tudi formalizacijo. Znotraj logike pa ima propedeutično funkcijo nauk o kategorijah in o logosu nasploh, saj obravnava predresničnostne oziroma pred-vsebinske strukture – gre za takorekoč resničnostno prazen temelj znanosti.

Dejstvo, da se gibljemo na predresničnostni ravni, pa ne pomeni, da kategorije ne pomenijo nič, saj kljub temu nekaj označujejo. Pač pa ne označujejo tega, ali nekaj je ali ni.²¹ Označujoča (»semantična«) vloga besed je dogovorna (konvencionalna), sama beseda »kategorija« pa razkriva naravo te konvencije.

Beseda kategorija (kathgoriva) namreč pomeni obtožbo, tudi ali predfilozofsko celo predvsem v pravnem smislu; tudi pri Aristotelu najdemo rabo te besede v takšnem pomenu, ko v *Retoriki* pravi, da najdemo v sodnem govoru obtožbo (»kategorijo«) in obrambo (»apologijo«).²² Grški glagol kathgorei'sqai predfilozofsko pomeni »javno²³ obtožiti«, »nekomu nekaj pred vsemi povedati v obraz«; v ontologiji pa pomeni bivajoče obtožiti, povedati mu v obraz, da je, kar že vedno je, ter ga s tem pokazati v njegovi biti: »Vselej že predhodno nagovarjanje biti v ogovarjanju (lovgo~) bivajočega je kathgorei'sqai.«²⁴ V tem smislu so Aristotelove kategorije kategorije biti.²⁵ Kategorija je torej javna obtožba bivajočega, kaj je, kakšno je, kje je ipd. Šele na teh predhodnih »obtožbah« je lahko zgrajen

²⁰ Logika kot »organon«, gr. o[rganon, kar pomeni organ in orodje. Pri Platonu (*Kratil* 388 B 13) bi veljalo besedo razumeti v »organskem« smislu, saj Platon pravi, da je ime »poučevalni in razločevalni organ bitnosti« (sama bitnost ima ta organ, ne gre za orodje kot proizvod človeka), medtem ko Aristotel zaostri že v sofistiki vzpostavljeno nasprotje med dogovornim (kar bi napeljevalo na orodje) in organskim (fuvsei).

²¹ aujta; me;n ou\ n kaqÆ auJta; legovmena ta; rJhvmata ojnvmata v ejsti kai; shmaivnei ti, [...] ajllÆ eij e[stin h] mhv ou[pw shmaivnei (*O razlaganju* 3, 16b 19-22).

²² ... divkh~ de; to; me;n kathgoriva, to; d j ajpologiva (*Retorika* 1358 b 10-11).

²³ Javno zato, ker je glagol kathgorei'sqai sestavljen iz kata v in ajgoreuvw, kar pomeni predvsem govorim javno, na skupščini oziroma na trgu (ajgorav).

²⁴ M. Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen ¹⁷1993, str. 44; nav. po slov. prev. *Bit in čas*, Ljubljana 1997, str. 73-74.

²⁵ Gl. V. Kalan, »Heidegger in Aristoteles – "logika", teorija resnice in vprašanje zgodovinskosti A-LHQEIA – resnice«, *Phainomena*, let. 15-16, 1996, str. 139 in tam navedeni odlomek iz M. Heidegger, *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, GA 20, Frankfurt am Main ³1994, str. 301.

apofantični logos, ki je lahko resničen in se o bivajočem izreka vsebinsko. Kategorija pa je torej pred-resničnostna obtožba.²⁶

Česa vsega je mogoče neko bivajoče »obtožiti«, nam pove Aristotelov seznam kategorij. A čeprav je samo poimenovanje na ravni konvencije, imena za nas, ki to konvencijo poznamo, nosijo določeno vsebino, zato postane na tej točki kategorizacija tudi vprašanje vsebine in določitve; navsezadnje je vsaka izjava (in definicija) sestavljena iz posameznih kategorij, katerih pomen je znan vnaprej oziroma je pred-postavljen.

Ob Aristotelovem seznamu kategorij se glede na njihovo strukturo in delitev Benvenistu zastavlja vprašanje, ali gre pri kategorijah za kategorije misli ali kategorije jezika. Ob predpostavkah, da »ostaja v mnogovrstnosti rab realnost jezika praviloma nezavedna« ter »da se miselne operacije, pa naj bodo še tako abstraktne in posebne, zmeraj izražajo v jeziku«,²⁷ ugotavlja, »da so te distinkcije predvsem kategorije jezika in da Aristotel, ko razmišlja na absoluten način, pravzaprav razkriva nekatere temeljne kategorije jezika, v katerem razmišlja«. ²⁸ V nadaljevanju Benveniste svojo tezo dokazuje s tem, da pokaže analogije med kategorijami in besednimi vrstami oziroma možnimi vrstami predikatov v grškem jeziku.

Toda ne glede na bistveno vlogo jezika pri spoznanju niso Aristotelove kategorije v prvi vrsti niti zadeva jezika kot gramatike niti zadeva logike, ampak zlasti ontologije. Kategorije so po svojem bistvu in na prvem mestu »lik bivajočega«, sch'ma tou' o[nto~, ne pa le način izrekanja (sch'ma tou' lovgou)²⁹ – seveda z nujnim opozorilom na to, kako Aristotel razume bivajoče v vsej njegovi mnogoterosti.³⁰

Aristotelova »jezikoslovna« razgradnja logosa pelje v drugo smer, namreč k vzpostavitvi resničnega logosa. Snov izgovorjenega logosa je glas (fwnhv), ki ga lahko tudi zapišemo. Tako lahko rečemo, da je logos z vidika snovi sestavljen iz glasov in črk (pismenk), ali pa tudi zlogov, ki jih te sestavljajo. Zlogi so sestavni deli besed, ki jih Aristotel –

²⁶ Tako se denimo lahko nanaša tudi na neobstoječo lastnost, ki je potem v resničnem apofantičnem logosu »predicirana« »subjektu« z negacijo (v nikalnem stavku).

²⁷ È. Benveniste, »Catégories de pensée et catégories de langue«, v: *Problèmes de linguistique générale I*, Paris 1966, str. 63, slov. prev. »Kategorije misli in kategorije jezika«, v: *Problemi splošne lingvistike I*, Ljubljana 1988, str. 73.

²⁸ *Isto*, str. 76.

²⁹ M. Heidegger, *Kant und das Problem der Metaphysik*, GA 3, Frankfurt am Main 1991, str. 65.

³⁰ Še več, bitnost (oujsiva) kot prva kategorija je prvotna bitnost tedaj, ko se nanaša na nekaj posameznega, medtem ko sta bitnosti kot vrsta ali rod drugotni.

kot smo že omenili zgoraj – deli na imena (imenske besede; o[noma) in glagole (rJh'ma).³¹ Tisto, kar naredi logos za logos, pa je pomen, smisel. Kakorkoli že izzveni analiza logosa, je vendarle logos tisto, kar je izvorno. Obstaja več vrst logosa, na primer želelni, ukazovalni, vprašalni in klicalni. Tisti, ki ima za filozofijo poseben pomen, pa je prava tema Aristotelovega zanimanja.

Gre za govor, ki govori iz obzorja resnice ali neresnice; Aristotel ga imenuje apofantični, prikazujoči govor (lovgo~ ajpofantikov~) oziroma kar prikazovanje (ajpovfansi~). Beseda izhaja iz glagola ajpo-faivnesqai, od (samega sebe) kazati se (sem). Gre za to, da se »fenomen« (fainovmenon) oziroma tisto »samo-na-sebi-kazoče-se, razodeto«³² od-pokaže. Tako prikazujoči govor pomeni samoprikazovanje fenomenov. Če se nekaj prikaže, to pomeni, da se hkrati pokaže (določi, »predicira«) in omogoča, da se tudi izkaže (izreče v izjavi, v kateri je sporočena pokazana določitev).³³ Le v takem primeru pomeni levgein isto kot ajpofaivnesqai.

Človeku se skozi govor kot ajpofaivnesqai razodevajo »fenomeni«, torej celota bivajočega ali ta; o[nta.³⁴ Pokažejo se človekovi duši, na katero napravijo vtise (paqhvmata); duša zazna to, kar se kaže, »stvari« (ta; pravgmata).

»Stvari« pa se lahko prikažejo na dva načina. Lahko se s tem odkrijejo, razkrijejo take, kot so, se pokažejo take, kot so v resnici – in v tem primeru je človekov »vtis« pravilen, resničen. Lahko pa se pokažejo prikrite, zakrijejo to, kar so, in se pokažejo sprevrnjeno, kot nekaj drugega, kot so v resnici – s tem pa pride v človekovem »vtisu« do prevare, napake, zmotnega ali lažnega govora.

Aristotel celo pravi, da je apofantični logos tisti, ki ima spodaj v temelju, ki mu stoji-ob (ob-staja) in ki mu je torej na razpolago (uJpavrcein) prikrievanje ali odkrivanje (gl. *Int.* 4, 17 a 2-3). Prikazovanje je položeno pred nas, ob-stoji kot prikrievanje ali kot odkrivanje. Odkrivanje

³¹ Ch. H. Kahn opozarja, da o[noma in rJh'ma pri Platonu in Aristotelu nista subjekt in predikat, kakor si ju logika »prevaja« predvsem v zvezi z Aristotelovo silogistiko. Grških izrazov za »subjekt« (uJpokeivmenon) in »predikat« (kathgovrhma, kathgorouvmenon) pri Platonu sploh še ni, pri Aristotelu pa jih srečamo, vendar jih ne uporablja v smislu o[noma in rJh'ma, ampak v ontološkem smislu (gl. Ch. H. Kahn, *The Verb "Be" in Ancient Greek*, Dordrecht - Boston 1973, str. 46-47).

³² Po Heideggru fainovmenon pomeni »das *Sich-an-ihm-selbst-zeigende, das Offenbare*« (M. Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen ¹⁷1993, str. 28; nav. po slov. prev. *Bit in čas*, Ljubljana 1997, str. 53).

³³ Gl. M. Heidegger, *Logik. Die Frage nach der Wahrheit*, GA 21, Frankfurt am Main 1976, str. 127-135.

³⁴ Gl. M. Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen ¹⁷1993, str. 28; slov. prev. *Bit in čas*, Ljubljana 1997, str. 53.

prikaže obstoječe kot obstoječe in neobstoječe kot neobstoječe, prikrievanje pa obstoječe kot neobstoječe, neobstoječe pa kot obstoječe (gl. *Int* 6, 17 a 26-29).³⁵ Tako pridemo do vseh možnih govorov o nečem, pri čemer seveda nekateri stvar odkrivajo, drugi pa prikrievajo.

Na tej ravni govora ni še nič odvisno od konkretnega jezika, ampak gre za »pri vseh iste vtise duše« »istih stvari« (*Int*. 1, 16 a 6-8). Razlikovanje se začne na ravni izražanja tistega, kar se je pokazalo. Glasovna slika, besede, s katerimi se izražamo, in črke, s katerimi glasove zapišemo, so stvar dogovora (sunqhvkh), torej so qevsei. Aristotel za imena izrecno pravi, da niso nastala öyóâé, ampak so imena šele od takrat, ko postanejo dogovorjeni znaki, simboli, s katerimi imamo navado izražati določene »stvari«, isto pa velja tudi za glagole. Tudi govor nima svojega pomena kot kakšen »organ«, nima organske povezave s »stvarjo«, kot to še trdi Platon (gl. *Pl. Cra*. 388 A). To pomeni, da govor »naznačuje po dogovoru«, kot znak, torej smo tu že pri samoumevni predpostavki o konvencionalnosti jezika.

Aristotel pa problema naravnosti in konvencionalnosti govora sploh ne problematizira in je – vsaj kar se tega tiče – na povsem drugi ravni kot razprava iz Platonovega *Kratila*. To, o čemer Platon še razpravlja, je za Aristotela že samoumevno. Če Platonu modrost ne dopušča niti tega, da bi se po dolgi razpravi čutil sposobnega dokončne odločitve, si Aristotel tu ni sposoben tega vprašanja niti zastaviti več oziroma se mu to ne zdi potrebno.

Enostavni prikazovalni govor se lahko prikazuje na dva načina. Lahko nečemu nekaj pri-reka, se izreka »katafatično« (katavfasi~), o nečem nekaj zatrjuje – govori *nekaj o nečem* (ti; kata; tinov~). Lahko pa prikazuje od-rekanje *nečesa* [stran] *od nečesa* (ti; ajpo;; tinov~), lahko prikazuje, kako je nekaj nečemu od-rečeno, zanikano, kako se izreka »apofatično« (ajpovfasi~). Sestavljeni govor sestoji iz več enostavnih; v njem lahko istemu nekaj prirekamo, drugo pa odrekamo. Pri tem v osnovi ne gre za zanikovanje ali pritrjevanje tistega, ki govori (za sodbo govorca), ampak za to, kako se stvar pokaže.

Tako je vprašanje govora pri Aristotelu predvsem ontološko vprašanje. Ko se v govoru kaže stvar, bivajoče, kaže le-to svoj izgled, videz (ei\do~), kaže, kaj je, najprej pa se pokaže za bivajoče kot bivajoče. S tem, ko pokaže svoj izgled, pokaže tudi svojo zamejenost, določitev, »definicijo« (oJrismov~). V tem smislu je govor isto kot zamejitev.

³⁵ ... kai; to; uJpavrcon ajpofaivnesqai wJ~ mh; uJpavrcon kai; to; mh; uJpavrcon wJ~ uJpavrcon kai; to; uJpavrcon wJ~ uJpavrcon kai; to; mh; uJpavrcon wJ~ mh; uJpavrcon ... – Za povezavo bivajočega in resničnega ter nebivajočega in prikritega/lažnega gl. še *Metafizika* G 7, 1011b 23-29; D 7, 1017a 31-35; E 2, 1026a 34-35 in drugje.

Govor se lahko umesti v to resnico, ko jo prikaže, kot je ta na razpolago za prikazovanje. Za Aristotela je oJrismov~ en logos, ker je o enem,³⁶ ker se nanaša na eno stvar. To je zamejujoči logos, oJrizovmeno~ lovgo~.³⁷ Pot od prvotne »obtožbe« bivajočega do njegove zadnje zamejitve je opravljena.

Vprašanje Aristotelovih kategorij oziroma njihovega ontološkega statusa je tako predvsem vprašanje o mestu Aristotelove logike oziroma logike nasploh znotraj filozofije, širše pa gre tudi za vprašanje o razmerju platonske in aristotelske zastavitve metafizike. Teza o ontološki utemeljitvi logike dobi svoj smisel šele skozi vprašanje o načinu utemeljitve ontologije. Z vidika platonske ontologije Aristotel ne govori toliko o izrekanju resnice kot o resničnem izrekanju. V tem smislu je bolj logik kot ontolog in v tem smislu je tudi zasnoval logično mišljenje, pri katerem pa je navezava na bivajoče – tisto, ki se izreka na mnogo načinov – še vedno organsko prisotna. Do izgube stika z »realnostjo« – torej resničnostjo v platonskem smislu – pa je le še korak.

Že za samega Aristotela je logika propedeutične narave, to pa je še bolj poudarjeno v novoplatonizmu, kjer se izrecno soočita aristotelska in platonska filozofija, in pa tudi kasneje v srednjeveški filozofiji. Ni naključje, da ostaja Aristotel pri teh avtorjih avtoriteta na področju logike in fizike, da pa je temeljni metafizični koncept, v katerega je aristotelizem vgrajen, platonski. V marsičem velja to tudi za takšne »aristotelike«, kot je bil Tomaž Akvinski.

Če naj se za konec vrnemo k uvodnemu Avguštinovemu razmišljanju o škodi, ki jo lahko povzroči branje Aristotelovih *Kategorij*: vsekakor ima Avguštin prav, vendar ravno v kontekstu, ki ga sam omenja.³⁸ Spoznavanje prvih principov na tej ravni ni mogoče, to pa tudi ni bil Aristotelov namen. Aristotel je v svoji obravnavi v določenem smislu bolj fenomenološki (včasih celo deskriptivno fenomenološki) kot metafizičen. Njegova vezanost na vsakdanjo izkušnjo pred-resničnostnega obtoževanja/pripisovanja kot izhodišča koncipiranja znanosti ima seveda posledice za samo znanost – tako za Aristotelovo (predvsem njegovo prvo filozofijo oziroma teologiko) kot posledično za sodobno koncepcijo znanosti.³⁹

³⁶ Gl. *Metafizika* H 6, 1045 a 12-14.

³⁷ Gl. *Topike* Z 11, 149 a 2.

³⁸ Takšni težavi, ki jo je imel mladi Avguštin, denimo nista zapadla niti Janez Damaščan, ki gradi svojo »dialektiko« prav na Aristotelovem nauku o kategorijah (gl. jlwavnou Damaskhnou *Dialektikav*, Solun 1995) niti Tomaž Akvinski, ki se na več mestih izrecno ograjuje od kategorizacije Boga (v *Sumi teologije* gl. denimo I, q. 3, a. 6).

³⁹ O tem gl. tudi F. Zore, *Iz zgodovine antične grške filozofije*, Ljubljana 2001, str. 167-176.

Literatura

- Aristotel, *Kategorije*, preveo i priredio F. Grgić, Zagreb 1992.
- Aristotele, *Le categorie*, Introduzione, traduzione e commento di M. Zanatta, Milano 1989.
- Aristoteles, *Metafizika*, prevod, uvodno besedilo, opombe in glosarij V. Kalan, Ljubljana 1999.
- Aristotel, »O razlaganju (peri; eJrmhneiva~ / de interpretatione), 1.-6. poglavje (16a 1-17a 37)«, prev. F. Zore, *Phainomena* 15-16, 1996, 1-9; ponatisnjeno v: Zore, F., *Iz zgodovine antične grške filozofije*, Ljubljana 2001, 97-106.
- Aristoteles, *Poetika*, prev. K. Gantar, 2. dop. izd., Ljubljana 1982.
- Aristotelis *Analytica Priora et Posteriora*, recensuit brevique adnotatione critica instruxit W. D. Ross, praefatione et appendice auxit L. Minio-Paluello, Oxford 1964.
- Aristotelis *Ars rhetorica*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. D. Ross, Oxford 1959.
- Aristotelis *Categoriae* et Liber *De Interpretatione*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit L. Minio-Paluello, Oxford 1949.
- Aristotelis *De Arte poetica liber*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. Kassel, Oxford 1964.
- Aristotelis *Metaphysica*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. Jaeger, Oxford 1957.
- Aristotelis *Topica et Sophistici elenchi*, recensvit brevique adnotatione critica instrvxit W. D. Ross, Oxford, 1958.
- [St.] Augustine's *Confessiones*, Cambridge (Mass.)-London 1977.
- Avrelij Avguštin, *Izpovedi*, prev. A. Sovrè, priredil K. Gantar, Celje 1991
- Benveniste, È., *Problèmes de linguistique générale I*, Paris 1966; slov. prev.: *Problemi splošne lingvistike I*, Ljubljana 1988 (predvsem »Catégories de pensée et catégories de langue«, 63-74; »Kategorije misli in kategorije jezika«, 73-84).
- Bonitz, H., *Index Aristotelicus*, Berlin 1870 (več ponatisov).
- Heidegger, M., *Aristoteles: Metaphysik Q 1–3. Von Wesen und Wirklichkeit der Kraft*, GA 33, Frankfurt am Main 1981.
- Heidegger, M., *Einführung in die Metaphysik*, GA 40, Frankfurt am Main 1983; slov. prev. *Uvod v metafiziko*, Ljubljana 1995.
- Heidegger, M., *Kant und das Problem der Metaphysik*, GA 3, Frankfurt am Main 1991.
- Heidegger, M., *Logik. Die Frage nach der Wahrheit*, GA 21, Frankfurt am Main 1976.
- Heidegger, M., *Phänomenologische Interpretation zu Aristoteles. Einführung in die phänomenologische Forschung*, GA 61, Frankfurt am Main ²1994.
- Heidegger, M., *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, GA 20, Frankfurt am Main ³1994.

- Heidegger, M., *Sein und Zeit*, Tübingen ¹⁷1993; slov. prev. *Bit in čas*, Ljubljana 1997.
- [Janez Damaščan] jlwavnou Damaskhvnou *Dialektikav*, Qessalonivkh 1995.
- Kahn, Ch. H., *The Verb "Be" in Ancient Greek*, Dordrecht-Boston 1973.
- Kalan, V., *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, Ljubljana 1981.
- Kalan, V., »Heidegger in Aristoteles – 'logika', teorija resnice in vprašanje zgodovinskosti A-LHQEIA – resnice«, *Phainomena* 15-16, 1996, 123-156.
- Lagarde, B., »Le 'De Differentiis' de Pléthon d'après l'autographe de la Marcienne«, *Byzantion: Revue internationale des études Byzantines*, 43, 1973, 312-343.
- Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H. St., *A Greek-English Lexicon*, With a Supplement 1968, Oxford 1977.
- Lloyd, A. C., »The Later Neoplatonists«, v: A. H. Armstrong (ed.), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge 1967.
- Platonis Opera. Recognoverunt breviqve adnotatione critica instruxerunt E. A. Duke, W. F. Hicken, W. S. M. Nicoll, D. B. Robinson, J. C. G. Strachan. Tomus I. Tetralogias I-II continens insunt *Euthyphro*, *Apologia*, *Crito*, *Phaedo*, *Cratylus*, *Theaetetus*, *Sophista*, *Politics*. Oxford 1995.
- Platonis Opera. Recognovit breviqve adnotatione critica instrvxit I. Burnet. Tomvs II-V. Oxford: Tomvs II: Tetralogia III (*Parmenides*, *Philebvs*, *Symposivm*, *Phaedrvs*), Tetralogia IV (*Alcibiades I*, *Alcibiades II*, *Hipparchvs*, *Amatores*). 1901 in ponat.; Tomvs III: Tetralogia V (*Theages*, *Charmides*, *Laches*, *Lysis*), Tetralogia VI (*Evthydemvs*, *Protagoras*, *Gorgias*, *Meno*), Tetralogia VII (*Hippias maior*, *Hippias minor*, *Io*, *Menexenvs*). 1903 in ponat.; Tomvs IV: Tetralogia VIII (*Clitopho*, *Respvblica*, *Timaevs*, *Critias*). 1902 in ponat.; Tomvs V: Tetralogia IX (*Minos*, *Leges*, *Epinomis*, *Epistvlae*), *Definitiones et Spvria*. 1907 in ponat.
- Platon, *Izbrani dialogi in odlomki*, prev. G. Kocijančič, Ljubljana 2002.
- Platon, *Poslednji dnevi Sokrata: Apologija, Kriton, Faidon*, prev. A. Sovrè, Ljubljana 1955, ponat. 1988, 2003
- Platon, *Kratilos (ali o pravilnosti imen, logičen)*, prev. M. Tavčar, Maribor 1980.
- Plethon, »Peri; w|n jAristotevlh~ pro;~ Plavtwna diafevretai« v: Lagarde, B., »Le 'De Differentiis' de Pléthon d'après l'autographe de la Marcienne«, *Byzantion: Revue internationale des études Byzantines*, 43, 1973, 312-343
- Porfirio, *Isagoge*, Milano 1995.
- Porphyrii *Isagoge*, ed. A. Busse, Berlin 1895, ponat. 1957, 1-22 (Commentaria in Aristotelem Graeca IV, 1).
- Porphyrii *Isagoge*, Translatio Boethii v: *Categoriarum Supplementa. Porphyrii Isagoge, Translatio Boethii, et Anonymi Fragmentum vulgo vocatum »Liber Sex Principiorum«*, acced. *Isagoges Fragmenta M. Victorino interprete et Specimina Translationum Recentiorum Categoriarum*, edidit L. Minio-Paluello adiuvante B. G. Dod, Bruges-Paris 1966, str. 1-31 (*Aristoteles Latinus*, vol. I, 6-7).
- Reale, G., *Storia della filosofia antica*, II. *Platone e Aristotele*, Milano ⁸1997; slov. prev.: *Zgodovina antične filozofije*, II. *Platon in Aristotel*, Ljubljana 2002.

- Tatakis, V., *La Philosophie Byzantine*, Paris 1957; slov. prev.: *Bizantinska filozofija*, Celje 2001.
- Woodhouse, C. M., *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes*, Oxford 1986.
- Zore, F., *Iz zgodovine antične grške filozofije*, Ljubljana 2001.
- Zore, F., *Obzorja grštva. Logos in bit v grški filozofiji*, Ljubljana 1997.
- Zore, F., »Plethonovo mišljenje med iztekom bizantinske filozofije in začetki renesančnega platonizma«, *Poligrafi 25-26 (Renesančne mitologije)*, 2002, 99-106.